ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ YAYINI, SAYI: 110
KONGRE VE SEMPOZYUM BİLDİRİLERİ DİZİSİ, SAYI: 6

ULUĞ BEY VE ÇEVRESİ ULUSLARARASI SEMPOZYUMU BİLDİRİLERİ

(Ankara, 30 Mayıs-1 Haziran)

YAYINA HAZIRLAYAN
Uzman Songül BOYBEYİ

ANKARA, 1996

DEVLETŞAH'A GÖRE ULUG BEY

MÜJGÂN CUNBUR*

Şuara tezkireleri Türk ve Fars edebiyat tarihlerinin vazgeçilmez bilgi kaynaklarıdır. Bu tür eserlerden şairler hakkında bilgi alınırken şairlerin yaşadıkları devir hükümdarlarının hayat ve şahsiyetleri hakkında da çok değerli ve önemli ip uçları bulmak kabil olmaktadır.

Yalnız "Sahib-i seyf ü kalem" diye anılan şair padişahlar değil, şiirin ve şairlerin koruyucusu ve dostu hükümdarlar da tezkire sahiplerince bazen birkaç kelimeyle, kimi zaman bir kaç cümleyle korudukları veya beğendikleri şairin biyografisinde yer alırlar.

Nitekim bu husus Timur soyunun bilgin ve erdemli mensubu Ulug Bey için de söz konusudur. Ulug Bey'den bahseden edebî bilgi kaynakları arasında *Devletşah Tezkiresi*'nin kendine has bir yeri vardır.

Asıl konuya girmeden önce kısaca Devletşah ve eserinden bahis açmak gerekir. Ali-şir Nevaî'nin *Mecali'sü'n-Nefais*'inde bahsettiğine göre Emir Devletşah, Firuzşah Bey'in amcasının oğlu Emir Alâüddevle-i İsferayî'nin oğludur, Horasan asılzâdelerinden olmasına rağmen derviş meşrepli, hoş yaradılışlı, ilim, fazilet ve kanaatle tanınmıştır; atalarından kalan emirliği bırakmış, çiftçilikle geçinmiştir. Ömrünü devrin hükümdarına yakın ve Emir Alişîr Nevaî'nin himayesinde geçirmesine rağmen bazen zorluk çeken Devletşâh, hemen daima şairler ve ârifler arasında yaşamış, tezkiresini de bu

* Dr., Atatürk Kültür Merkezi aslî üyesi, Edebiyat ve Folklor, Bilim Uygulama Kolu Başkanı, Ankara, TÜRKİYE.

çevrede yazmıştır. Nevaî, bu eserden *Mecalisü'n-Nefa'is*'in mukaddimesinde *Tezkiretü'ş-Şuarâ*, altıncı meclisin başında da *Mecma'üş-Şuarâ* diye söz eder.

Eser 1295 H./1879 M. yılında Süleyman Fehim Efendi tarafından Türkçeye kısmen çevrilerek *Sefinetü'ş-Şuarâ* adıyla yayımlanmıştır. Bu neşirde eserin bazı bölümleri de kısaltılmıştır. *Tezkire*'nin Bombay baskısından başka, asıl tenkitli yayımı Edward G. Browne tarafından yapılmıştır. Bu bildiride *Devletşah Tezkiresi*'nin merhum hocam Prof. Necati Lugal tarafından dilimize çevirilip 1001 Temel Eser Dizisi'nde çıkan baskısından yararlanılmıştır.[1]

Devletşah, *Tezkire*'de Emir Timur'dan ve onun Gürkânî soyundan gelen hükümdarlardan sıkça bahsetmiş, bu arada kendi deyimiyle Uluğ Beğ-i Gürkân'ı da yer yer anmış, hattâ anmakla kalmamış, hayatı, eseri, şahsiyeti hakkında aydınlatıcı bilgiler vermiş, şairlerle ilişkilerine de değinmiştir. Devletşah bütün Timur soyuna olduğu gibi Uluğ Bey için de bir husus dışında, hemen daima saygılı bir ifade kullanmıştır. *Tezkire*'de Uluğ Bey'le ilgili olarak yer alan bilgileri beş maddede toplayabiliriz:

1. Hayatı ile ilgili bilgiler,
2. Şahsiyeti hakkında aydınlatıcı noktalar,
3. Eseri ve Medresesi,
4. Şairlerle ilgilenmesi ve onları değerlendirmesi,
5. Uluğ Bey'i öven şairler.

1. Hayatı İle İlgili Bilgiler:

Tezkire'de parça parça karşılaşılan bu bilgilerden tam bir biyografi çıkarmaya imkân yoktur. Derlenen bilgileri çocukluğu, hükümdar oluşu, seferleri, öldürülüşü ve sonrası diye sınıflandırmak mümkündür. Uluğ Bey'in hayatı hakkında verilen bilgiler *Tezkire*'nin İsmetullah-ı Buharî maddesinde yoğunlaşmıştır, denilebilir.

[1] Devletşah, *Devletşah Tezkiresi*, çeviren: Prof. Necati Lugal, 4 c. Kervan Yayın ve Kitapçılık Neşriyat A.Ş. İstanbul 1977 Tercüman 1001 Temel Eser: s 111-114.

Çocukluğu hakkında bu maddede Şeyh Ârif-i Azerî'den şu hikâye naklolunmuştur:

"Ben Emir Timur Gürkân'ın kıssahânı olan dayım ile beraber sekizyüz yılında (M. 1397) Karabağ'da Uluğ Bey'in hizmetine girdim. Çocukluk günlerimizi beraber geçirir, kendisiyle beraber oynar, birbirimize hikâyeler söylerdik. Ben ona iyi bir çocukluk arkadaşı olmuştum. Bu bir müddet devam etti."[2]

Devletşah'a[3] göre Uluğ Bey'in saltanata geçirilişi, bizzat babası Şahruh tarafından 811 H/1408/9M. tarihinde vuku bulmuştur. *Tezkire*'nin Bisatî maddesinde bu husus şu şekilde kaydolunmuştur:

"Semerkand mülk ve saltanatını kendi hayrü'l-halefi, Mirza Uluğ Bey'e verdi ve Şah Melik'i bu şehzâde maiyetinde o memleketlerin idaresine memur etti. Bu vaka sekizyüzonbirde oldu."[4] Şah Melik Şahruh'un emirlerindendir.

İsmetullah-ı Buharî maddesinde Uluğ Bey'in saltanat müddetinden ve adetlerinden de kısaca söz edilip "Babası Şahruh Bahadır'ın zamanında kırk yıl Semerkand'da ve Maveraünnehr'de müstakıllen padişahlık etmiştir. Çok beğenilecek âdetleri vardır. Onun zamanında mahsulü dört harvâr olan bir ceriblik yerden dört danek fülûs haraç alırlardı."[5] denilmiştir. Metinde geçen kelimelerden harvâr (= eşek yükü), cerib (= eni ve boyu 60 arşın olan bir arazi ölçüsü) yani dönüme karşılıktır; danek ve dânik (= bir dirhemin altıda biri veya iki kırat ağırlığı), fülûs (= bakır para) demektir.

Tezkire'de yer yer Uluğ Bey'in yaptığı seferlerden de söz açılmıştır. Uluğ Bey'in Irak'a yaptığı sefere Muinî-i Cüveynî maddesinde, Bahrâbâd'da şehrin büyüklerini ziyaretinde onların hediye ettikleri *Nigaristan* kitabından bahsolunurken, bir cümleyle temas edilmiştir.[6] Bu sefer Uluğ Bey'in saltanat

[2] *A.g.e.*, c. II, s. 429 - 430.

[3] *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, c. II, Devletşah maddesi.

[4] *A.g.e.*, c. III, s. 424.

[5] *A.g.e.*, c. III, s. 429.

[6] *A.g.e.*, c. III, s. 408.

hayatında bir dönüm noktası olmuştur. Bu hususu Devletşah şu iki cümleyle anlatır:

Uluğ Bey'in Irak seferinden önce yaptığı Horasan seferinden Devletşah kısaca söz edip:

"Irak'a giderken Cüveyn mülhakatından Nerdev kalesinde mahbus kaldıktan sonra kurtulan Emir Yâr Ali b. İskender b. Kara Yusuf, Herat'ı zabtetti. Bu da Uluğ Bey'in talihinin yüz çevirmesine sebep oldu; Belh'i ve mülhakatını oğlu Abdü'l-Lâtif'e bırakarak Ceyhun'u geçti."[7]

"Mirza Uluğ Bey, Şahruh'un ölümünden sonra mevrus mülkünü almak için Maveraünnehr'den ordusiyle Horasan'a geldi. Emirzâde Alâü'd-Devle ile aralarında ihtilâf çıktı. Badgîs mülhakatından Ternap sınırlarında savaşa girişiler. Uluğ Bey üstün geldi ve bütün Horasan'ı ele geçirdi. Doksanbin askeri vardı. Bu savaşlar ve hücumlarda Horasan harap oldu ve susuz kaldı. O tahribatın eserleri hâlâ bâkidir. Uluğ Bey, sekizyüzelli iki (m. 1448) yılının Ramazan ayında Horasan'ı almakla meşgul iken Ebu'l-Hayr Han Semerkand'ı kuşattı. Uluğ Bey'in askerleri ellerine geçen hadsiz hesapsız ganimetleri memleketlerine göndermek istediler. Bu bahane ile bölük bölük kaçıp gittiler. Bunun üzerine Uluğ Bey dönüp gitmekten başka çare bulamadı."[8]

Uluğ Bey'in Horasan seferinde Alâü'd-Devle ile aralarında çıkan anlaşmazlığa *Tezkire*'de bir kaç kere daha temas edilip sonuçta Uluğ Bey adeta suçlu bulunmuştur. Aslında Devletşah'ın "kerem tabiatlı istidatlı, sözden anlayan, mert, şecaatli, yakışıklı, iyi ahlâklı dünya şehzadesi" diye övdüğü Alâü'd-Devle'ye Uluğ Bey'dan daha çok saygı duyduğu anlaşılmaktadır. İki kardeş arasındaki bu anlaşmazlıktan *Tezkire*'nin Şeyh Ârif-i Azerî maddesinde "Uluğ Bey, Emirzâde Alâü'd-Devle'ye galebe çaldıktan sonra ondan korkan Güherşad Begüm, Tarhanlar ve Şahruh'un bütün emirleri ve vezirleri hepsi Sultan Muhammed'e tâbi olup onun tarafını tuttular, Emir-zâde Alâü'd-Devle de, her yerden ümidini kesince ona

[7] *A.g.e.*, c. III, s. 430-431.

[8] *A.g.e.*, c. III, s. 430.

sığındı."[9] Sîmî-i Nişâburî maddesinde de "Sultan Alâü'd-Devle zikrettiğimiz vechile Uluğ Bey'in saldırısında bozguna uğradı. Bir müddet kendini koruyabildi. Sonra kardeşlerinin elinde zelil ve hakir oldu"[10] diye yazdıktan sonra Devletşah, bu şehzade için uzun ağıtlar söylemiştir. [11]

Devletşah'ın Uluğ Bey'i asıl suçladığı bir diğer vak'a, amcası oğlu Ebu Bekir Mirza'nın öldürülmesiyle ilgilidir. Ebu Bekir Mirza, Timur'un Emiranşah'tan olan torunudur. Hadise Ali Şehab-ı Turşizî maddesinde şu cümlelerle hikâye edilmiş ve sonunda da Uluğ Bey'in pişmanlığı ifade olunmuştur.

Timur'un torunlarından "Şehzâde Muhammed Kasım eceliyle bu dünyadan göçtü. Fakat Ebu Bekir Mirza, Mirza Uluğ Bey'in hile ve hud'a tuzağına düştü. Bu şehzâde, saf yürekliliğinden ve temiz inançlılığından ötürü ona kapıldı. Nihayet Uluğ Bey, ahalinin ve ordu erkânının şehzâdeye bağlılık ve meylini görünce, günün birinde kendisine karşı ayaklanacaklarından korktu. Halbuki onunla sağlam bir muahede yapmış ve en ağır yeminlerle sözleşmiş idi. Bununla beraber yüreğinin katılığından sekizyüzelliiki (M. 1448) yılında Erk-i Semerkand'da Göksaray zindanında o sallanan selviyi cennet bağlarına gönderdi. Sonra kendisi de bir buçuk yıl sonra bunun cezasını gördü. Bu dünyada yaptığı fenalığın cezasını görmeyen kim vardır." Ebu Bekir öldürüleceği vakit bir rubaî yazıp Uluğ Bey'e gönderdi.

Rubaî: Evvelâ beni aldatarak tuzağına düşürdün. Türlü türlü vefakârlık ve sevgiler gösterdin. Gönlümün sana tutulduğunu gördüğün vakit bütün düşmanlığını ortaya koyup gösterdin.

Sultan Uluğ Bey yaptığından pişman oldu. Fakat fayda etmedi. Bundan dolayı parmaklarını ısırır, sabahlara kadar feryat ve figan eder, şu beyti okurdu:

[9] *A.g.e.*, c. III, s. 475.

[10] *A.g.e.*, c. III, s. 483.

[11] *A.g.e.*, c. III, s. 483-484.

"Fırsatı ganimet bil ki öldükten sonra Suhrâb'a verilen iksirin faydası olmaz"[12]

Bu beyitten sonra *Devletşah Tezkiresi*'nde tarihteki buna benzer olaylara yer verilmiştir.

Uluğ Bey'in öldürülüşü de kendi oğlunun eliyle olmuş, bu acı sonu ve ondan önceki olayları Devletşah şöyle hikâye etmiştir:

"(Uluğ Bey) Küçük oğlu Abdü'l-Aziz'e karşı çok lütufta bulunduğundan, Abdü'l-Lâtif kızdı ve şeytana uyarak isyan eti. Ceyhun kenarında babasıyle üç yıl savaşlar yaptı. O sırada Türkistan Türkmenlerinden olan Argunlular Ebu Said'i padişah yaparak Uluğ Bey'in ordusundan ayrıldılar ve Semerkand şehrine geldiler. Şehri muhasara ettiler. Uluğ Bey ister istemez dönerek Semerkand'a gitmek istedi. Abdü'l-Lâtif de az zamanda Ceyhun'u geçerek Semerkand üzerine yürüyüp babasıyle karşılaştı. Böylece sekizyüzelliüç (M. 1449) yılının Şabanında baba oğlu Semerkand civarında savaşa tutuştular. Bunda Abdü'l-Lâtif muzaffer oldu. Uluğ Bey Semerkand kalesine sığınmak istediyse de kendi yetiştirmelerinden olan Mirânşah-ı Kurcî içeri sokmadı; velinimetine karşı nankörlük etti. Bunun üzerine Uluğ Bey mecburî olarak Türkistan tarafına kaçmaya karar verdi. Abdü'l-Lâtif de Semerkand tahtına oturdu. Onun adamları Uluğ Beyi Şahruhiyye'ye sokmadılar. Bunun üzerine Ebu'l-hayr Han'a sığınmak istediyse de sonradan baba ve oğul arasında bulunması lâzımgelen şefkata güvenerek Semerkand'a gitmeyi tercih etti. Bu yılın ramazanında ansızın oğlunun yanına gitti. Abdü'l-Lâtif evvelâ babasına hürmet gösterdiyse de sonradan şeytana uyarak onu öldürmeyi kararlaştırdı. Semerkand şehrinin dışında Âb-ı Sûc denilen yerde o adaletli padişahı şehit etti ve yedi bu kadar küsür ay sonra da ölüm ondan intikamını aldı. Elbette zalimlerin sonu böyle olur."

Şiir: "Baba katili pâdişah olmaz, olsa da onun padişahlığı altı aydan fazla süremez."[13]

[12] *A.g.e.*, c. III, s. 463-464.

[13] *A.g.e.*, c. III, s. 431.

Bundan sonra yine tarihten, benzer olayları örnek olarak anlatan Devletşah, Uluğ Bey'in ölüm bahsini şöyle kapatır:

"Uluğ Bey ellisekiz yıl yaşamıştı. Horasan'da saltanatı sekiz aydır. Fakat Semerkand'daki saltanatı babası Şahruh'un zamanında kırk yıl sürmüştür." Azizlerden biri Uluğ Bey'in vefatı hakkında şu tarih kıt'asını söylemiştir:

"İlim ve hikmet denizi ve Peygamber'in dininin istinatgâhı olan Uluğ Bey Abbas'dan şahadet balını tattı. Onun için vefatının tarih harfleri Abbâs Kuşt"tür.

Diğer bir tarih:

"Felek kudretli mes'ud Sultan Uluğ Bey Ramazanın sekizinci günü şehid oldu. Onun şehid olduğu gece kıyamet koptu. Onun için vefat tarihi "Şeb-i kıyâmet" oldu."[14]

Devletşah Tâlib-i Câcürmî maddesinde Uluğ Bey'den sonrasına ve özellikle onun serveti bahsine de değinmiştir. Hükümdarın diğer kardeşi İbrahim'in oğlu Şehzâde Abdullah'tan bahsederken:

"Kerim, yakışıklı, iyi ahlâklı bir padişah idi. Babasının ölümünden sonra Şiraz ve Fars'da hükûmet tahtına oturdu. Şahruh Bahadır'ın ölümünden sonra Sultan Muhammed Baysungur onu Fars'tan çıkardı. O da amcası Uluğ Bey Gürkân'a sığındı. Uluğ Bey onu himayesine aldı, yetiştirdi. Sonra kızını verdi ve beraberinde Semerkand'a götürdü. Abdü'l-Lâtif b. Uluğ Bey'in katlinden sonra taht Abdullah'a geçti. Zamanında kerem, lutuf ve cömertliğin hakkını verdi. Abdü'l-Lâtif'in cimriliği yüzünden hiç el sürmediği, Uluğ Bey'den kalan hazineyi bahar bulutu gibi o diyarın muhtaç olanlarına dağıttı, Yüzbin tümen kadar dağıttığını söylerler. Artık verdiği diğer malların sayısı bundan kıyas olsun".[15]

[14] *A.g.e.*, c. III, s. 433.

[15] *A.g.e.*, c. III, s. 493.

[16] İsmail Aka, *Timur ve Devleti*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1991, s. 84.

Yine Devletşah'tan öğreniriz ki Sultan Abdullah da Ebu Said'in elinde şehid olmuştur (H. 854/M. 1451) Uluğ Bey'in dul kalan kızıyla Ebu Said'in kardeşi Ebu'l-Hayr evlenmiştir.[16]

2. Şahsiyeti Hakkında Aydınlatıcı Noktalar:

Devletşah eserinde Uluğ Bey'in şahsiyetini aydınlatacak bilgiler de vermiş bu hususta şunları söylemiştir:

"Sultan Uluğ Bey Gürkân (Tanrı rahmet eylesin) adaletli, bilgili, kahhar ve himmet sahibi bir pâdişah idi. Yıldızlar ilmindeki derecesi yüksekti. Bu ilmin inceliklerine vâkıftı. Âlimlere çok hürmet ederdi. Onun zamanında ilim ve fazilet sahiplerinin mevkii çok yüksek idi. Kendisi hendese ve heyet ilimlerini çok iyi bilirdi. Âlim ve fâzıllar İslâm devrinde ve hattâ İskender-i Zü'l-karneyn zamanından şimdiye kadar geçen müddet içinde onun gibi bir padişahın saltanat tahtına oturmadığında müttefiktirler. Riyaziye ilminde büyük bir kudret sahibi idi. Yıldızların rasadı ile meşgul olmuştur."[17]

Tezkire'de "Adalet bir padişah hâkim olursa âhu, azgın arslandan korkmaz" mealli bir şiir nakleden Devletşah, Uluğ Bey'"in hafıza ve zekâsının kuvvetinden söz ettikten, av merakına değindikten sonra bir hikâye anlatır. Uluğ Bey her ava çıkışında vurduğu avları tarihleriyle bir deftere kaydedermiş. Bir gün bu defter kaybolur. Defteri muhafaza eden kütüphane memurları telaşla ararlar, bulamazlar. Uluğ Bey onlara telaş etmemelerini, çünkü bütün olayları tarihleriyle bildiğini söyler, birer birer avları tarihleriyle söyleyerek kâtiplere yazdırır, bir süre sonra ilk defter bulunur, iki nüshayı karşılaştırınca yalnız dört, beş yerde fark bulunduğunu hayretle görürler."[18]

Uluğ Bey'in hafıza gücünü anlatan bir hatırayı da *Devletşah Tezkiresi*'nde Şeyh Ârif-i Azerî nakleder:

"Sekizyüzelliiki yılında (M. 1448) Horasan'ı fethettikten sonra İsferayin'e gelmişti. Bu sırada ihtiyarlamıştım. Kalktım kendisini ziyarete gitim. Uzaktan, derviş ve fakir salihlerin kıyafetinde olduğum halde beni görünce tanıdı ve: "Ey derviş! Sen benim eski dostum ve arkadaşım gibi

[17] Devletşah, *a.g.e.*, c. III, s. 428-429.

[18] *A.g.e.* c., III, s. 429.

görünüyorsun. Sen bizim kıssahânımızın kız kardeşinin oğlu değil misin?" dedi. Ben padişahın zekâ ve hafızasının bu kuvvetine hayran kaldım; cevaben: "Evet" dedim. Sonra Karabağ, Guz ve Gürcistan'dan bu memleketlerin acaip ve garip şeylerinden söz açtı, bunlar hakkında sorgularda bulundu; bende hatırımda kalanı söyledim. İşte onun zekâsını gösteren böyle çok menkıbeler hikâye ederler. Bunların hepsini yazmaya bu tezkire müsaid değildir."[19]

3. Eseri ve Medresesi:

Devletşah, Uluğ Bey'in meşhur eseri *Ziyc*'ten övgüyle bahseder ve şunları yazar:

"Bu asrın hakîm ve âlimlerinden olan Kadı-zâde-i Rûmî ve Gıyasü'ddin Cemşid bu işi tamamlayamadan ölmüşlerdi. Sultan olanca himmetini bu meselenin halline sarfetmiş ve rasadı tamamlamıştır. *Ziyc-i Sultanî*'yi ortaya koymuştur. Hâlâ bu *Ziyc*, hakimlerin yanında makbul ve muteberdir. Bazıları bunu *Ziyc-i Nasır-ı İlhanî*'ye tercih ederler."[20]

Uluğ Bey'in zamanında bir takım hayır eserleri yaptırdığı, bunların en eskisinin Buhara'daki 1419 inşa tarihli medrese olup kapısında "Kadın-erkek bütün Müslümanlara ilim tahsil etmenin farz olduğu" hadisi yazılı bulunduğu tarihi kaynaklarda geçer. Uluğ Bey 1417-1420 yılları arasında Semerkand şehri dışında Erk adlı yerde bir medrese ve hankâh ile bir hamam yaptırmış, bunları işletmek için bir çok otlak ve kanallar vakfetmiştir. Bu medresenin ilk müderrisi Muhammed-i Havâfî'dir. Kadı-zâde-i Rûmî, Ali Kuşçu ve Gıyaseddin Cemşid ve bizzat Uluğ Bey'in kendisinin burada ders okuttukları, âlimler ve talebe arasında münazaralar yapıldığı söylenir. Kuhenk tepesinin eteklerinde bir Rasadhane ile Çinihane yaptırttığı da tarihi rivayetlerdendir.[21]

Semerkand'daki meşhur medreseden *Devletşah Tezkiresi*'nde de bahsolunmuş ve "Semerkand'da öyle mükemmel bir medrese yaptırmıştır ki süsü

[19] *A.g.e.*, c. III, s. 430.

[20] *A.g.e.*, c. III, s. 429.

[21] İ. Aka, *a.g.e.*, s. 120.

ve teferruatı bakımından bütün dünyada kimse eşini gösteremez. Bugün bu medresede yüzden ziyade talebe vardır. Orada yatıp kalkarlar ve maaş alırlar."[22] denilmiştir.

Bu son bilgi, Uluğ Bey zamanında medrese öğrencilerinin burslu okuduklarına bir delil teşkil etmektedir.

4. Şairlerle İlgilenmesi ve Onları Değerlendirmesi:

Devletşah'a göre Uluğ Bey'in ilgilenip beğendiği şairlerden birisi Felekî-i Şirvanî'dir. *Felekî*'nin *Divânı*'nı Uluğ Bey-i Gürkân'a götürdüklerini, onun da okuyup beğendiğini yazan Devletşah, hükümdarın, Felekî'nin bu mahlasını tuhaf bulduğuna ve "Uğur getiren bir şey değildir" dediğine işaret eder.[23]

Tezkire'nin Seyfü'd-din-i İsferengî maddesinde de bu şairin şairlikte yüksek bir derecesi bulunduğunu, divânının herkes tarafından bilindiğini, âlim ve fâzılların onu divânını Uluğ Bey'in meclisinde okuduklarını ve İsferengi'nin şiirlerinin Esirü'd-din-i Ahsiketî'nin şiirlerine tercih edildiğini yazar.[24]

Yine Devletşah, Uluğ Bey'in, Nizâmî-i Gencevî'nin eserlerini Hüsrev-i Dehlevî'ninkilere tercih ettiğini, bu konuda hattâ Sultan Said Baysungur'la münakaşa yaptıklarını kayıtla:

"Buysungur Emir Husrevî'nin hamsesini Şeyh Nizamî'nin hamsesinden üstün tutardı? Fakat Uluğ Bey Gürkân bunu kabul etmezdi ve Şeyh Nizamî'ye itikat ederdi. Bu iki gazi şehzade bu hususta aralarında çok taassup gösterdiler ve münakaşalar yaptılar. İki hamseyi beyit, beyit karşılaştırdılar. Eğer bu iki şâir arasında gösterilen taassup zamanımızda olsaydı, zamanımızın tenkitçilerinin (ömürleri ilelebed uzun olsun) o ateşli müfekkireleri de bu üstünlüğü kabul ederlerdi." der. [25]

[22] Devletşah, *a.g.e.* c. III, s. 429.

[23] *A.g.e.* c. I, s. 148.

[24] *A.g.e.* c. I, s. 171-172.

[25] *A.g.e.* c. II, s. 295-296.

Uluğ Bey'in başka şairlerin şiirlerini karşılaştırdığı da *Devletşah Tezkiresi*'nden öğrenilmektedir. *Tezkire*'nin Cemalü'd-din-i Muhammed Abdü'r-Rezzak-ı Isfahanî maddesinde Uluğ Bey'in adı geçen şairin şiirleriyle oğlu Kemalü'd-din-i Isfahanî'nin şiirlerini karşılaştırıp babanın eserlerini oğlunkilerden üstün bulduğunu şöyle açıklar:

"Sultan Uluğ Bey Gürkân (Tanrı bürhanını nurlandırsın) Cemalü'd-din-i Abdü'r-Rezzâk'ın sözlerini oğlu Kemalü'd-din İsmail'in sözlerine üstün tutardı ve çok defa: "Babasının sözleri bu kadar güzel olduğu halde oğlunun sözleri nasıl oluyor da bu kadar şöhret buluyor" derdi."[26]

Bu konuda Tezkireci değişik fikirdedir. O, Kemalüdin'in şiirlerini daha nazik ve sehl-i mümteni bulur ve:

"Fakat padişahların sözlerine itiraz etmek avam tabakasının haddi değildir. Çünkü melikleri sözü, sözlerin melikidir" diye bu hususstaki görüşünü açıklar.[27]

Devletşah'tan öğrendiğimize göre Uluğ Bey'in beğenerek okuduğu kitaplardan biri Muinî-i Cüveynî'nin *Nigaristan*'ıdır. *Tezkire*'de adı geçen şairin biyografisi yazılırken Sultan Uluğ Bey'in Irak üzerine yürüdüğü sırada Bahrâbad'da bazı büyük insanları ziyaret ettiği, onların da adı geçen eseri Sultan'a hediye ettikleri, padişahın emriyle devrin hattatlarının bu kitabı mükemmel ve müzehhep bir surette istinsah ettikleri belirtilmiştir. Hüseyin Baykara devrinde en olgun devrine ulaşan kitap sanatlarına Uluğ Bey'in de önem verdiğine bu cümle küçük bir delildir.

Devletşah, *Nigaristan*'ın Maveraünnehir'de çok tanındığını, Horasan'da az bulunduğunu ifade eder ve "Sultan daima bu kitabı okur ve çok beğenirdi" der.[28]

Tezkire'de Uluğ Bey devri âlim, şeyh ve şairleri için de şöyle bir ifade kullanılmıştır:

[26] *A.g.e.* c., II, s. 199.

[27] *A.g.e.* c., II, s. 199.

[28] *A.g.e.* c., III, s. 408.

"Onun zamanında yetişen âlimler ve tarikat şeyhleri şunlardır: Mevlânâ-yı muazzam Alâü'd-din-i Şaşî (Tanrı rahmet etsin). Bu zat zahirî ilimlerde eşsiz bir âlim idi. Hâce Hasan-ı Attar. Bu zat tarikat şeyhlerindendir (Tanrı ruhunu takdis etsin). Şairlerden Hâce İsmet-i Buhârî ve Mevlânâ Kemâl-i Bedahşî onun zamanında yaşamıştır."[29]

5. Uluğ Bey'i Öven Şairler:

Devletşah Tezkiresi'nde iki şairin Uluğ Bey'e medhiye yazdıkları ifade edilmiştir. Bu şairlerden birisi İsmetullah-ı Buharî'dir. Bu şairin biyografisinde Uluğ Bey'in medhi konusunda şunlar yazılmıştır:

"Hâce İsmet, cihan pâdişahı Uluğ Gürkân zamanında sultanların meddahlığını bırakmış idi. Uluğ Bey kendisini övmesini rica etti. O da birkaç kasîde yazdı ve nihayet şâirliğe tamamiyle tövbe etti. Hâce İsmet'in ölümü Uluğ Bey Gürkân zamanında sekizyüzyirmidokuz (M. 1425) yılında vâki olmuştur."[30]

Sefine-i Şuarâ'da da bu husus "heman Uluğ Beğ'in saltanatı vaktinde müşarün-ileyhin istidasıyle kendisine birkaç kaside ve medhiye söylemiştir" diye ifade olunmuştur.[31]

Tezkire'de Uluğ Bey'i öven diğer şair Kemâl-i Bedahşî-i Semerkandî'dir. Bu konuda Devletşah şunları yazar:

"Fazilet sahiplerindendir. Semerkan'da Uluğ Bey'in hükümdarlığı zamanında şâirlikte buyük bir mevki sahibi idi. O zamanın şâirlerinin en ileri gelenlerinden idi. Sultan ve zamane büyükleri onun mevkiini kabul ederlerdi. Bu padişahın medhi hakkında parlak kasideleri vardır."[32]

[29] *A.g.e.*, c. III, s. 433.

[30] *A.g.e.*, c. III, s. 428.

[31] Devletşah; *Sefinetü'ş-şu'ara*, Mütercimi: Süleyman Fehim. Tabhane-i Âmire, İstanbul 1259 (m. 1843), s. 181.

[32] Devletşah, *a.g.e.* c. III, s. 489.

Uluğ Bey için medhiye yazan şairlerden biri de Çağatay edebiyatının ilk önemli şairi Sekkâkî'dir, Çağatay Türkçesinin bu tanınmış şairinin adına *Devletşah Tezkiresi*'nde rast gelinememiştir.

Sonuç olarak denilebilir ki *Devletşah Tezkiresi*, Uluğ Bey hakkında baştan beri nakledegeldiğimiz hususlar bakımından zengin ve önemli bilgi kaynaklarından biridir. Devletşah'ın fikirleri oldukça tarafsızdır; Uluğ Bey'i överken mubalağa yapmadığı gibi gerektikçe yermekten de kaçınmamıştır. Tabiî olarak bazı fikirleri diğer kaynaklarla karşılaştırılarak tartışılabilir. Nitekim Prof. İsmail Aka bazı hadiselere bakarak Uluğ Bey'in âdil bir hükümdar olamayacağını belirtirken Devletşah'ın bu hususstaki görüşünü tenkit etmektedir.[33]

Her ne kadar tenkit edilseler de, tartışılsalar da diğer şuara tezkireleri gibi *Devletşah Tezkiresi* de hükümdarlar için vazgeçilmez bir bilgi kaynağıdır; bilgi kaynağı olarak da kabul edilmelidir.

[33] İ. Aka, *a.g.e.*, s. 128.